

Razdoblje ikonoklazma u Bizantskom Carstvu

Katalinić, Mia

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:821249>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

MIA KATALINIĆ

RAZDOBLJE IKONOKLAZMA U BIZANTSKOM CARSTVU
THE PERIOD OF ICONOCLASM IN THE BYZANTINE EMPIRE

ZAVRŠNI RAD

RIJEKA, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

MIA KATALINIĆ

JMBAG: 0009087560

RAZDOBLJE IKONOKLAZMA U BIZANTSKOM CARSTVU

ZAVRŠNI RAD

Prijediplomski sveučilišni studij povijesti i povijesti umjetnosti

Mentor: Dr. sc. Neven Budak

Rijeka, rujan 2024

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
UVOD	2
VAŽNOST RELIKVIJA I IKONA ZA BIZANTSKO CARSTVO	3
TEOLOŠKE RASPRAVE O SLIKOVNIM PRIKAZIMA I IKONAMA PRIJE IKONOKLAZMA	6
RAZDOBLJE IKONOKLAZMA ZA VRIJEME VLADAVINE CAREVA LAVA III.....	8
KONSTANTIN V. I KONCIL 754. GODINE.....	13
OBNOVA ŠTOVANJA IKONA	16
POSLEDNJA ETAPA IKONOKLAZMA.....	19
ZAKLJUČAK.....	21
LITERATURA	22

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Preddiplomski studij

Tema; Razdoblje ikonoklazma u Bizantskom Carstvu

SAŽETAK

Završni rad se bavi analizom razdoblja ikonoklazma u Bizantskom Carstvu. Rad donosi povijesni pregled unutar političke situacije u 8. i 9. stoljeću, objašnjava podrijetlo ikone, bizantskih religijskih problema i ikonoklazma, te preispituje carsku ulogu u cijelom vjerskom pokretu. Cilj rada je predstaviti ikonoklazam kao kompleksno razdoblje na koje je utjecalo više različitih unutarnjih i vanjskih činitelja.

Ključne riječi; ikonoklazam, ikona, ikonodulstvo, religijski problemi, teologija, Bizantsko Carstvo, Crkva

UVOD

Ikonoklazam je razdoblje u povijesti Bizantskog Carstva koji je započeo 711., a završilo 843. godine. Predstavlja teološki problem važan za unutarnju politiku bizantskih careva tijekom 8. i 9. stoljeća. Ikona je slika određenog božanstva poput Svetog Trojstva ili Bogorodice, nekog svetca ili svete osobe za koju se vjeruje da ima posebne moći i kao takva se štuje. Ikonoklazam kao učenje temelji se na tome da svete slike, odnosno ikone, izazivaju idolatriju, to jest vjernik ne štuje osobu koja je prikazana na slici već materiju i da taj čin navodi puk na herezu. Praksa štovanja ikona u Bizantu je poznata od sedmog stoljeća, te je bila dobro ukorijenjena u religijski ritual i kulturu. Ikonodulstvo je obožavanje i iskazivanje pobožnosti ikonama, a u razdoblju ikonoklazama razvio se kao opozicijska struja. Borba oko štovanja ikona bila je uvjetovana širenjem drugih kultura na prostore bizantske Male Azije, prijašnjih teološkim problemima i željom za političkom kontrolom.

VAŽNOST RELIKVIJA I IKONA ZA BIZANTSKO CARSTVO

Bizantsko Carstvo koljevka je pravoslavnoga kršćanskog vjerovanja. Budući da je smješteno na istoku, predstavlja granicu između dva različita kulturna kruga; europskog i azijskog. Kršćansko vjerovanje u Bizantu posjeduje vlastita viđenja kršćanske religije i misli koja se razlikuju od zapadne tradicije. Zbog ovakvog geografskog smještaja, ali i drugih faktora, postaje plodno tlo spajanja kršćanskoga kanona s misticizmom koji je obilježio vjerovanja Male Azije i Bliskog Istoka tijekom više stoljeća.

Pravoslavno kršćanstvo smatra Sveto Trojstvo odnosno Oca, Sina i Duha Svetoga najuzvišenijim božanskim identitetima. Krist je zbog svoje čovječnosti i dokumentiranog postojanja na zemlji najdostupnija figura koja za ranokršćanske vjernike objedinjuje trojstvo u jednom. Zbog kompleksnosti s kojom se kršćanstvo razvijalo kroz prethodna stoljeća u Bizantskom Carstvu se pojavila potreba za stvaranjem određene hijerarhije i posredništva između Boga i običnog smrtnog čovjeka. Prema hijerarhiji božanska osoba odmah ispod Svetog Trojstva je Bogorodica koja se u bizantskoj kulturi naziva Theotokos što u svom izvornom tumačenju znači „nositeljica Boga“. Nakon Bogorodice dolaze sveti, te na samom kraju svete osobe kojima se mogu povjeriti obični vjernici. Budući da se radi o strogo definiranoj strukturi vjerovanja posve je prirodno da dolazi do razvoja određene religijske prakse koja će olakšati vjernicima pristup onom najuzvišenijem biću. Hijerarhijsko vjerovanje funkcionira na način da se poruka koju vjernik želi poslati Bogu prenosi preko neke od božanskih osoba; najčešće preko same Bogorodice ili svetca koji će onda intervenirati u njihovu korist kod Krista.¹ Ovakav teološki pristup posredništva podrazumijeva fizičko odvijanje cijelog procesa, te su postojala tri načina kroz koje se ono moglo manifestirati. Najčešći fizički tragovi vjerovanja su tijela svetaca i kontakt relikvije odnosno predmet koji je određeni svetac dotaknuo. Treći način je pokop *ad sanctos* tj. pokop u neposrednoj blizini svetčevog groba. S obzirom na bizantsko koketiranje s misticizmom ne postoji jasno povučena granica između materijalnog i duhovnog svijeta već se oba preklapaju i međusobno nadopunjuju. Vjeruje se da relikvije imaju iscjeliteljske moći i moć duhovnog spasenja. Relikvije pokazuju važnost fizičkog kontakta u procesu zagovora, kao i prakse povezane s iscjeljivanjem. Kada su sveci iscjeljivali, činili su to putem materijalnog kontakta: bolesnici su se pritiskali o grobnice, spavali blizu njih ili se usredotočili na relikvije.² Kultura relikvija je bila je proširena u cijelom Bizantskom Carstvu, ali se Carigrad kao prijestolnica isticao po mnogobrojnosti relikvija koje je posjedovao.

¹ Brubaker Leslie, Haldon John, *Byzantium in the Iconoclast Era (ca 680–850): A History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011., str. 32

² Brubaker i Haldon, str. 35.

Procijenjeno je da Konstantinopol do 8. stoljeća posjeduje više relikvija nego bilo koji drugi grad kršćanskog svijeta. U 7. stoljeću nadnaravna zaštita prijestolnice povjerena je relikvijama točnije plaštu Bogorodice koji nije samo liječio već i je imao moć da dodatno štiti zidine grada od provala. Vjerovanje u materijalne tragove božanske prisutnosti je toliko daleko otišlo da se vjerovalo kako je 626. godine *acheiropoieton* Krista spasio Carigrad od Avara.³ Pojam *acheiropoieton* označava religijski prikaz načinjen bez ljudske ruke odnosno prikaz koji je nastao božanskom intervencijom što ga čini uvjerljivijim prilikom štovanja.

Riječ ikona dolazi od grčke riječi *eikon* što u jednostavnom prijevodu znači slika.⁴ Ikona kao pojam predstavlja sliku neke svete osobe čije posebnost se ogleda u tome što može prenijeti molitvu vjernika Bogu. Uopće nije neobično da je pravoslavlje usvojilo ovaj izvorno antički obrazac manifestacije religije jer se ikonom olakšava prethodno objašnjeno posredništvo. Kršćansko tumačenje smatra prvim ikonama one koje nisu nastale ljudskom rukom, a koje se pojavljuju u drugoj polovici 6. stoljeća i zbog svog mističnog podrijetla objašnjavaju samo postojanje svetih slika. Jedna od najranijih ikona je Mandilion iz Edese koja prikazuje otisak Kristovog lica na komadu tkanine, potvrđena oko 590. godine, te je njena svetost potvrđena kroz obranu grada od perzijskih napadača.⁵ Pomoću ovakvih legendi ikone su dobile široki legitimitet u društvu, te postaju neka vrsta dostupnijeg prijenosnika vjerovanja od same relikvije. Povijesna znanost ipak povezuje nastanak ikona s *post mortem* slikama koje su bile dio pogrebne prakse. Ovakav običaj zapravo nastavlja pretkršćansku praksu. Portreti rimskih bogova i kršćanskih svetaca slijede slična pravila. Rane slike Krista posjeduju sličnost s prikazima grčkog Zeusa, a prikazi Bogorodice dijele kompozicijsku sliku s egipatskom Izidom. Podrijetlo ikona se može povezati i s rimskim palladiama, kipovima bogova i božica koji su štitili gradove od razaranja.⁶

Pred kraj 7. stoljeća ikone u Bizantu postaju sve važnije, a dokaz možemo potražiti u različitim pisanim izvorima poput „Hodegos“ Anastasija Sinajskog koji se datira oko 680. godine.⁷ Primjećuje se prisutnost pozitivnog mišljenja o ikonama koje se dodatno štije pomoću svijeća, zavjesa i tamjana. Ikone svoju novostečenu popularnost u tom razdoblju duguju islamskim osvajanjima. Bizant gubi južne i istočne provincije od strane arapskih snaga što osim

³ Brubaker i Haldon, str. 38.

⁴ Brubaker i Haldon, str. 40.

⁵ Brubaker Leslie, *Inventing Byzantine Iconoclasm*, Bloomsbury Academic, London, 2012., str. 11.

⁶ Brubaker str. 13.

⁷ Brubaker str. 13.

gubitka teritorija označava i vjerski problem širenja nove religije u neposrednoj blizini Carstva.⁸ Ovakav razvoj događaja rezultirao je određenim stupnjem nesigurnosti u bizantskom društvu. Shvaća se da Islam neće samo nestati iz susjedstva već se treba spremiti na borbu ili suživot s novopridošlom religijom. Ono što je vjerojatno najviše pogodilo kršćanski svijet je gubitak koljevka kršćanske religije Egipta, Sirije i Palestine. Jeruzalem je također bio u nevjerničkom teritoriju što je bilo nedopustivo zbog toga jer je on trebao ostati srce kršćanske pobožnosti.⁹ Bizantsko svećenstvo je izrazilo brigu da bi nova religija mogla ugroziti čistoću pravoslavnog vjerovanja i rituala. Ovakva briga dovela je do duhovne krize državne i crkvene institucije, te na samom kraju pojedinačnih pravoslavnih vjernika. Ikone i relikvije davale su sigurnost u prisutnost svetaca u najtežim trenucima pa ne čudi da dolazi do njihove popularizacije. Jedan od najboljih primjera popularizacije svetih slika nalazi se na nomizmi iz doba Justinijana II. na kojoj se prvi put pojavljuje lik Krista na bizantskom novcu.¹⁰ Portretiranje je osmišljeno kao moć u obrani Carstva koje je vjerovalo da je izabrani poslanik od Boga da štiti istinsko kršćansko pravovjerje. Može se zaključiti da je ikona postala sredstvo koje štiti religiju od svih nametnutih vanjskih prijetnji, te da njena uloga u obrani kršćanskog svijeta i duhovnog života postaje krucijalna. Za bizantsko društvo ona postaje oslonac u svakidašnjoj borbi s osvajačem, te kao takva postaje potpuno nezamjenjiva i ključni dio života običnog bizantskog vjernika.

⁸ Hussey Joan Mervyn, *Oxford History of the Christian Church: The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford University Press, Oxford, 1990., str. 9.

⁹ Hussey, str. 10.

¹⁰ Brubaker, str. 18.

TEOLOŠKE RASPRAVE O SLIKOVNIM PRIKAZIMA I IKONAMA PRIJE IKONOKLAZMA

Problem prikazivanja kršćanskih božanstava postoji od samog početka razvoja ove religije. Brojni odlomci iz Starog zavjeta potvrdili su da slike nisu dio biblijske tradicije iz koje se razvilo kršćansko bogoslužje i teolozi kao što su Tertulijan i Teodoret iz Kyrhosa naglašavali su relevantnost takve zabrane.¹¹ Temeljni argument je da slike nisu utjelovljenje božanstva i ne posjeduju božanske kvalitete. Kad se razmotri vjerovanje prema kojem ikone imaju iscjeliteljsku moć, postavlja se pitanje radi li se ovdje o idolopoklonstvu. Opasnost od idolopoklonstva s kojim su ikone opasno koketirale bila je stalna briga crkvenih krugova Bizanta. Ranokršćanski argument protiv slikovnih prikaza bio je da su slike neizbježno bile materijalne i stoga neprikladne da djeluju kao referenti na božansko.¹² Očigledno je da se ovdje radi o višestoljetnom pitanju, međutim evidentno je da rasprave nisu utjecale na stvaranje kršćanskih umjetnika niti su smanjile distribuciju religijske umjetnosti. Vjerojatno je da zabrinutost teoloških krugova nije bila koncentrirana toliko na vizualni prikaz samih vjerskih osoba već oko njihove epistemologije, to jest na koji način ispravno prikazati određenu religijsku figuru. Naglašavajući da je Bog, po definiciji nespoznatljiv i svi koncepti Boga koje je formirao ljudski um bili su stoga neadekvatni, kršćanski autori tvrdili su da su otkrivenja data kroz Sveto pismo bila prihvatljiv način da se pristupi Bogu; molitva, kontemplacija i objava tako su postali središnji kanali pristupa.¹³ Rješenje koje se pronašlo je da treba naći smjernice prema kojima se može tumačiti božanska priroda, a prema tome i sam njen prikaz. Epifanije Salaminski (310. – 403.) može se smatrati jednim od prvih koji se otvoreno suprotstavio štovanju ikona. Tvrdio je da su slike Krista idolopokloničke, plod mašte slikara i bogohulne.¹⁴ Njega će kasnije citirati mnogi ikonoklasti, no sumnja se da su mnoge njegove izjave iskrivljene i krivotvorene u kasnijim razdobljima kako bi išle u prilog ikonoklastima. U 6. stoljeću Hipatije iz Efeza objašnjava duhovnu ljepotu ikone. On iznosi tvrdnju da je Bog učinio čovjeka na svoju sliku, te prema tome čovjek ima u sebi nešto božje i to se onda održava na portretima, a osobito kada su u pitanju portreti svetaca.¹⁵ Zaključak je da su interpretacije problema prikaza do 7. stoljeća različite, te da ne postoji mišljenje koje prevladava već postoji niz tumačenja svrhe ikona i svetih slika koje ne donose bitne teološke promjene.

¹¹ Brubaker i Haldon, str. 40.

¹² Brubaker i Haldon, str. 41.

¹³ Brubaker i Haldon, str. 42.

¹⁴ Brubaker i Haldon, str. 45.

¹⁵ Hussey, str. 32.

Prva ozbiljnija rasprava o prirodi svetih slika zabilježena je na Trullanskom koncilu 692. godine koji daje jasne smjernice kako treba prikazati određene božanske figure kao na primjer Krista.¹⁶ Vidljivo je da se javlja želja za kodifikacijom praksi prikazivanja kako bi se ona unificirala i držala pod kontrolom što se direktno preslikava na kontrolu nad samom religijskom praksom. Bilo je potrebno odrediti jasna pravila prikaza jer su ikone ono što je običan vjernik poistovjećivao sa svetim i prema tome bilo je nužno da se ikone podudaraju s kanonima Crkve. Tijekom 7. stoljeća jedino protivljenje svetim slikama u religijskoj praksi može se pronaći na području Armenije u Maloj Aziji, te se ona mogu izravno povezati sa razmišljanjima teologa ranog kršćanstva.¹⁷ Ova uvjerenja su prema izvorima pripisana manjim asketskim grupama koje su odbijale bilo kakve vjerske prikaze u svojem tumačenju religije. Teško je da su njihova uvjerenja mogla doseći dalekosežni utjecaj da pokrenu neke značajnije promjene u promišljanju teologije vezane uz sakralne prikaze s obzirom da se radi o manjoj grupi unutar armenske grane kršćanstva koja je tada već sama po sebi bila izolirana islamskom većinom. Prava rasprava o prirodi svetih slika i ikona započinje u prvoj polovici 8. stoljeća. Patrijarh German u svojim pismima iz 720. godine izražava zabrinutost biskupom Konstantinom iz Nikoleje koji odbija iskazati poštovanje prema svetim slikama.¹⁸ U razdoblju kada je German obavljao svoju službu patrijarha ovo nije bio izolirani slučaj što upućuje na rađanje ikonoklastičke misli. Prema pismima koja se datiraju oko 730. godine vidimo da ovaj problem prelazi svoje prvobitne granice. German koji je tada već bio umirovljen piše Tomi iz Klaudiopolisa koji je iz svoje crkve maknuo ikone svetaca, te ga upozorava kako time zbunjuje narod kojem prenosi riječ Božiju.¹⁹ Ovakav rani primjer može nam pomoći da sagledamo kakvo tumačenje se pridaje ikoni u 8. stoljeću; ikone ne mogu biti idoli jer sama svetost nije vezana uz fizički i vizualni materijal već uz osobu koju ona prikazuje. Postoji opasnost da bi njihov nedostatak mogao iskriviti pravovjernu misao i povezati je s islamom i židovstvom što nipošto nije bilo u interesu Crkve. Također, pokazuje se da ikonoklastička misao ne kreće od careva jer German tvrdi kako carevi poštuju slike na svojim dvorovima.²⁰ Ipak ne treba podcijeniti važnost ove korespondencije jer ona pokazuje početak ikonoklastičke misli na bizantskom području, te pokazuje prvi primjer ikonoklazma u praksi unutar granica Carstva.

¹⁶ Brunbaker i Haldon, str. 62.

¹⁷ Brubaker i Haldon, str. 67.

¹⁸ Brubaker, str. 22.

¹⁹ Brubaker, str. 23.

²⁰ Brubaker, str. 24.

RAZDOBLJE IKONOKLAZMA ZA VRIJEME VLADAVINE CARA LAVA III.

Početakom 8. stoljeća Bizantsko Carstvo je u ozbiljnoj političkoj krizi. Granična područja Carstva polako prelaze pod kontrolu stranih osvajača. Na Balkanu različita slavenska plemena stvaraju svoje prve političke tvorevine i uspostavljaju dominaciju ovim prostorima. U središnjoj Grčkoj i na Peloponezu carska kontrola bila je ograničena na obalna područja i ravnice koje su pod nadzorom od strane lokalnih vojnika ili trupa koje su poslone iz drugih dijelova carstva kao što je vojska Helade.²¹ Balkan nije bio jedino područje na kojem je Bizant vodio vojne i političke sukobe; islamski osvajači i dalje prijete azijskom djelu Carstva. Anatolske regije Carstva pustoše arapske pljačkaške skupine koje su ruralna gospodarstva u južnoj, središnjoj i istočnoj Maloj Aziji pretvorila u pustopoljine.²² Teritorijalnu političku krizu prati i dinastijska, jer 711. godina postaje smrću Justinijana II., s kojim je izumrla Heraklijevska dinastija, za Bizant vremenska prekretnica. Politička nestabilnost dodatno pogađa Carstvo s obzirom da su se u šest godina na prijestolju izmijenila tri cara. Carevi su pretežito dolazili iz vojnih krugova na način da bi se određena skupina s jednim predvodnikom pobunila, te bi nova osoba izabrana od strane pobunjenika postala carem. Lav III. sličnim je načinom došao na vlast 717. godine, međutim, za razliku od svojih prethodnika on će svoju carsku titulu uspjeti zadržati.

Lav III. se u kolovozu 717. godine susreće s prvim izazovom u svojoj vladavini, napadom arapske vojske i flote na Konstantinopol. Uz pomoć grčke vatre Bizant je ponovno odnio odlučujuću pobjedu. Sljedeći veliki vojni uspjeh slavio je tek 740. godine kada je kod Akrena nedaleko od Armorija zaustavio arapske provale u Malu Aziju.²³ Lavova vladavina okončala je najgore razdoblje arapskih invazija čiji se jak intenzitet više neće ponoviti. Osim ratovanjem Lav III. se bavio osmišljavanjem novog upravnog ustroja. Godine 726. objavljuje zakonik u svoje ime i ime svoga sina Konstantina koji se naziva Ekloga.²⁴ Ekloga se razlikuje od Justinijanove kodifikacije iz šestog stoljeća prema moralno – etičkom naglasku. U tradicionalno zakonodavstvo uvedene su značajne promjene, posebice u pogledu braka i obitelji, te sustava i naravi kažnjavanja.²⁵ Ekloga je zamijenila smrtnu i novčanu kaznu s kaznom tjelesnog sakaćenja prema čemu slijedi starozavjetni obrazac. Ovakav način kažnjavanja u potpunosti odstupa od rimskog kanonskog prava kojim se do sada bizantsko zakonodavstvo vodilo, međutim bilo bi netočno tvrditi da je Ekloga prvi doticaj Bizanta s

²¹ Brubaker i Haldon, str. 70.

²² Brubaker i Haldon, str. 71.

²³ Ostrogorski Gregorije, Povijest Bizanta, 324. - 1453., Golden marketing - tehnička knjiga, Zagreb, 2006. str. 92.

²⁴ Ostrogotski, str. 93.

²⁵ Brubaker i Haldon, str. 78.

tjelesnom kaznom. Kazne odsijecanja raznih dijelova tijela Bizantinci su prakticirali već tijekom 7. stoljeća što dovodi do zaključka da je Ekloga zapravo katalog običajnog bizantskog prava koje se razvilo u tom periodu.²⁶ Moguće je da se u kazneno pravo provukla paralela s bizantskim tumačenjem u 7. stoljeću da su Rimljani nasljednici Židova odnosno novi izabrani narod od strane Boga.

Vladavina Leona III. smatra se početkom ikonoklastičnog razdoblja, te postoji argument da je ono potaknuto samim carevim djelovanjem u vjerskim pitanjima i problemima Bizantskog Carstva. Car 726. godine naređuje da se ikona Krista iznad glavnog ulaza u carsku plaću trajno ukloni. Na ovakav postupak potaknulo ga je inzistiranje maloazijskih ikonoklastičkih biskupa koji su netom prije boravili u prijestolnici.²⁷ Postoje tri povijesna izvora koja su zabilježila ovaj događaj; Liber Pontificalis, Život Stjepana Mlađega i Teofanova kronika.²⁸ Pri preispitivanju ovih izvora može se zaključiti da ne daju posve točnu sliku ovog događaja. Liber Pontificalis je knjiga koja opisuje život papa tijekom 8. i 9. stoljeća, spominjanje Bizanta nije učestalo niti je primarni fokus ove knjige, a opisi Lavovih ikonoklastičnih postupaka umetnuti su kasnije od strane ideoloških protivnika. Upravo ovakve intervencije iz kasnijih razdoblja čine Liber Pontificalis nedovoljno pouzdanim izvorom. Život Stjepana Mlađega i Teofanova kronika nisu vremenski relevantni s obzirom da su pisani na početku 9. stoljeća.²⁹ Radi se o potpuno ideološko motiviranim tekstovima čija je svrha bila čitatelju prenijeti pozitivno gledište o ikonama. Nova carska odluka definitivno je izazvala protivljenje u Konstantinopolu. Car je na sebe preuzeo titulu prvosvećenika koju je vjerojatno poistovjećivao s titulom cara kao božjeg poslanika. Stav Lava III. nije bio neuobičajen jer se bizantska imperijalna politika već stoljećima temeljila na ideji da je car poslanik od Boga koji vodi božji narod i prema tome ima neupitan autoritet. Crkveni odgovor na carevo ponašanje bio je oštar, Lavove ideje o uklanjanju ikona nisu bile dobrodošle, te su se u jednu ruku smatrale potpunim odbijanjem crkvenih dogmi. Odlučni u odbijanju ikonoklasta bili su carigradski patrijarh German i papa Grgur II., ali najoštrije je ikonoklazam osudio jedan od najvećih teologa svog doba Ivan Damašćanin.³⁰ Kako bi opovrgnuo ikonoklastičku tezu da štovanje ikona dovodi do idolopoklonstva Damašćanin razvija filozofiju kojom slika postaje simbol i posrednička spona. Povezuje sliku Krista s dogmom o utjelovljenju povezujući na taj način problem slika s naukom o spasenju.³¹ Protivna

²⁶ Ostrogotski, str. 93.

²⁷ Ostrogotski, str. 95.

²⁸ Brubaker, str. 28.

²⁹ Brubaker, str. 29.

³⁰ Ostrogotski, str. 95.

³¹ Ostrogotski, str. 96.

reakcija vjerske zajednice bila je očekivana jer Bizant je odavno bio upoznat s problemom miješanja careva u vjerska pitanja. Sloboda cara da donosi religijske odluke koje bi po svojoj prirodi trebale pripadati Crkvi dolazi od već stoljećima ustaljenog bizantskog vjerovanja da je car predstavnik Boga na zemlji i da je sukladno s time njegov autoritet neupitan. Ovakvo gledište na vladarsku ulogu nije nipošto jedinstveno za Bizantsko Carstvo s obzirom da prevladava gotovo svugdje u kršćanskom svijetu, no posebnost je u tome što za razliku od ostalih u Bizantu takvo uvjerenje ima najveći utjecaj na vjerska pitanja. Carev je autoritet, kada dođe do vjerskih polemika u izravnom sukobu s autoritetom Crkve kao predstavnicom nebeskog svijeta na zemlji.

Postoje dva tumačenja pod kojim se utjecajima razvijaju nova ikonoklastička uvjerenja. Evidentno je da ne dolaze sa zapada jer produkcija svetih slika u Rimu teče neometano, stoga nam ostaje razmotriti istočne utjecaje islama i židovstva. Kasniji zagovaratelji ikonodulstva tvrdit će da je Lavova odluka bila inspirirana stavom ove dvije religije prema svetim slikama. Njihove tvrdnje treba pažljivo razmotriti s obzirom da su po svojoj prirodi ovi izvori po prilično pristrani i imaju namjeru cara prikazati u najgorem mogućem svijetlu. Židovstvo kao kršćanstvu najbliža religija, strogo se drži pravila Starog zavjeta koji vrlo jasno propisuje zabranu štovanja slikovnih prikaza bilo kakvog božanstva i smatra da ono odvodi u idolatriju. Progoni Židova Lava III. bili su najgore razdoblje za Židove u Bizantskom Carstvu, te su zapravo bili znak njihovog velikog utjecaja na bizantsku teologiju 7. stoljeća, koja je raspravljala o njihovim napadima na kršćanstvo.³² Iako se slagao s njihovim uvjerenjima što se tiče religijskih prikaza smatrao je da Židovi trebaju biti uklonjeni jer s bizantskog i kršćanskog gledišta židovstvo je hereza. Kasnija ikonofilna tradicija pripisivat će Židovima veliku ulogu u nastajanju ikonoklastične misli u imperijalnim krugovima.³³ Takvi izvori mogu se okarakterizirati kao usmjereni protiv same židovske kulture i njihove višestoljetne kritike kršćanskog štovanja slika. Teško je vjerovati da je Lav ovakvu odluku donio inspiriran židovskim vjerovanjima iako zbog Ekloge znamo da je proučavao Stari zavjet. Odgovor ipak treba potražiti u njegovoj biografiji prije nego što je postao carem. Svoju karijeru gradio je u istočnim dijelovima Carstva kao vojni zapovjednik u pograničnim područjima Male Azije gdje se je najvjerojatnije upoznao s Islamom. Islam je sigurno neposredno utjecao na razvoj ikonoklastične misli, no potrebno je procijeniti u kojoj mjeri. Naime, možemo se voditi pretpostavkom da je Lav tijekom borbi s Arapima shvatio svoje konstantne poraze kao Božji bijes, te da je dolazak muslimana kazna za

³² Ostrogotski, str. 94.

³³ Brubaker i Haldon, str. 116.

grijehe i idolopoklonstvo Bizantinaca. U Palestini postoji primjer kako izgleda ikonoklazam razvija pod direktnim utjecajem Islama. Carstvo Omajada objavilo je rat ikonama nekoliko godina prije ikonoklazma, a koncept je uključivao zabranu prikaza bilo kakvih živih bića unutar religijskog konteksta, a ne samo konkretnih religijskih figura. Vidno je da su ova dva ikonoklazma previše različita da bi utjecala jedan na drugoga, te da zabrana slika na području Omajada ima više povezanosti s islamskim utjecajem nego bizantski ikonoklazmom. Kasniji kršćanski pisci optužuju Lava za predaju pred islamskim utjecajima i idu toliko daleko da spominju upletenost kalifa Yazida II. u razvoj ikonoklastičkih ideja.³⁴ Kopiranje islamskih vjerskih dogmi od strane Lava označilo bi kapitulaciju pred stranom religijom i kulturom što si jedan bizantski car nije mogao dopustiti. Različita pisma patrijarha Germana svjedoče da su rasprave o ikonama čisto unutarnje teološko pitanje. Nema razloga sumnjati da je German mogao citirati poganske, židovske ili heretičke utjecaje na ikonoklazam, sasvim sigurno bi to učinio, jer bi to bio puno jednostavniji način diskreditiranja argumenata njegovih protivnika.³⁵ Dokaz ove teze su događaji spomenuti na kraju prethodnog poglavlja kao uvod u početak ikonoklazma. Metropolit Toma iz Klaudiopola i Konstantin iz Nikoleje su oci bizantskog ikonoklazma.³⁶ Vjerojatno je da odluka Lava III. da iskorijeni štovanje ikona potiče upravo od utjecaja maloazijskih ikonoklastičnih biskupa. Dakle, ikonoklazam je prvenstveno problem s uporištem unutar samog Carstva koji se rodio u njegovim istočnim dijelovima koje je novopridošla arapska kultura samo potakla. Ikonoklazam počiva na kršćanskoj težnji ka čistoj duhovnosti i s manjim uplitanjem islamske i židovske religijske prakse. Prema tom zaključku evidentno je da ikonoklasti od stranih religija ne preuzimaju samu filozofiju već sredstvo svojeg religijskog animoziteta.

Sljedeći korak u suzbijanju štovanja ikona Lav III. poduzeo je 17. siječnja. 730. godine sazvavši skupinu svojih najviših svjetovnih i duhovnih dostojanstvenika u carskoj plaći gdje je prihvaćen njegov edikt o uništavanju vjerskih slika. Time je ikonoklazam postao službena politika carskog dvora, te se kao takva morala provoditi u cijelom Carstvu. Patrijarh German je iskazao svoje žestoko protivljenje smatrajući da car time iskrivljuje crkvene dogme i udaljava vjernike od pravovjerja. Odbio je dati svoj potpis, te je zbog toga ubrzo smijenjen s funkcije i zamijenjen svojim bivšim sinkelom Anastazijem koji je podržavao carsku vjersku politiku.³⁷ Car je na ovaj način učvrstio svoja vjerovanja putem prava i smjenjivanjem Germana pokazao

³⁴ Brubaker i Haldon, str. 114.

³⁵ Brubaker i Haldon, str. 116.

³⁶ Ostrogotski, str. 95.

³⁷ Ostrogotski, str. 96.

da za neistomišljenike nema mjesta u crkvenim krugovima. Ovaj postupak najavljuje buduće progone i ubojstva ikonodula, te uništavanje dobrog djela crkvene imovine.

KONSTANTIN V. I KONCIL 754. GODINE

Konstantin V. je u trenutku kada je došao na prijestolje 741. godine, posjedovao je vladarsko iskustvo koje je stekao kao očevo suvladar tijekom dvadeset godina. Odmah pri preuzimanju carske titule pokazao je svoju odlučnost, te stečeno iskustvo porazivši svog šurjaka i protucara Artabazda 743. godine. Za tim su slijedile dvije katastrofe, potres i epidemija kuge 740. godine, koje su ostavile Carigrad opustošenim, što je novi vladar riješio preseljenjem stanovnika s Egejskih otoka, iz Grčke i s Peloponeza. Vjerojatno su ga ove nedaće koje su zahvatile prve godine njegove vladavine potakle na teološka promišljanja koja će obilježiti veliki dio povijesti osmog stoljeća u Bizantskom Carstvu.

Svoja teološka promišljanja Konstantin je počeo formirati već 730. godine kada je njegov otac objavio edikt o zabrani štovanja ikona, no ona su definitivno bila zabilježena tek oko 750. godine.³⁸ Njegov Peuseis (Pitanja) snažno održava ikonoklastička načela. Konstantin smatra da Krist ima dvije naravi: ljudsku i božansku, ali da one ne mogu biti odvojene što rezultira time da samo ljudska narav Krista može biti prikazana. Također je tvrdio da samo euharistija, odnosno sveta pričest, može predstavljati stvarnu Kristovu sliku. Svojim stajalištima je dao novu teološku dubinu ikonoklazmu, te ga je sada bilo lakše predstaviti crkvenim krugovima. Konstantin je kao car razmatranjem teološkog aspekta pokreta uspio još više ojačati carski autoritet u religijskoj sferi dajući jedan sofisticiraniji teološki pristup samoj ideologiji. Organizirao je propagandne skupove po provincijama kako bi pridobio episkopat koji će ga podržavati. Svojim akcijama definitivno je očvrsnuo ikonoklastičku politiku i pripremio za buduće teološke rasprave. Konstantin je odlučio uzeti u svoje ruke osim svjetovnih pitanja i ona religijska kako bi dodatno učvrstio svoj carski položaj. U Bizantu carski kult je bio toliko jak jer je direktno preuzet iz grčko - rimskog kulta cara prilagođenog unutar kršćanskih okvira.³⁹

Znao je da ako želi osigurati očuvanje ikonoklazma mora imati iza sebe svećenstvo koje će podržati njegove odluke, te ih ozakoniti na novoj razini. Stoga je 754. godine sazvao koncil u carskoj plači u Hijereji koji je trajao od 10. veljače do 8. kolovoza.⁴⁰ Od visokih crkvenih dužnosnika nitko nije bio prisutan osim novog carigradskog patrijarha Konstantina Silejskoga. Papa je bio u izbjeglištvu pred Langobardima, uživao je zaštitu Franaka i u tom trenutku nije bio zainteresiran za bizantska religijsko – politička pitanja. Preostala tri patrijarha sa azijskog

³⁸ Brubaker, str. 32.

³⁹ Hussey, str. 44.

⁴⁰ Ostrogotski, str. 101.

područja bili su već odavno živjeli pod muslimanskom vladavinom tako da je bilo nemoguće poslati izaslanike. Na kraju je na koncilu bilo prisutno tristo trideset i osam biskupa koji najvjerojatnije nisu bili pristaše ikonoklazma već su se htjeli prilagoditi carskoj politici kako bi sačuvali položaje koje su uživali.⁴¹ Cilj zbog kojeg su prvenstveno bili tamo je bio postignut, svi su se opredijelili za ikonoklazam i car je dobio crkveno zaleđe svoje nove politike. Aspekt koji je najviše osuđen na ovom koncilu je materijalna priroda slika i da štovanje istih vodi k idolopoklonstvu. U centru rasprave bili su prikazi Krista za koje se ustvrdilo da ograničavaju neopisivo božanstvo i dijele ljudsku od božanske osobe, a euharistija postaje jedini ispravni prikaz Krista.⁴² Konstantin je kroz svoja uvjerenja koketirao s monofizitskim tendencijama. Jasno se vidi careva manipulacija s obzirom da se zaključci koncila podudaraju s njegovim osobnim teološkim stajalištima izraženim u prijašnjim djelima. Koncil je služio samo kao potvrda carevih stajališta, a ne rasprava o vjerskim problemima. Najstrože su zabranjeni kult slika čije je uništenje bilo naređeno, iz crkve su izopćeni svi predstavnici ikonodulske stranke poput patrijarha Germana i Ivana Damašćanina, a car je izjednačen s apostolima.⁴³ Sukladno odlukama koncila započelo se sa otklanjanjem bilo kakvih slikovnih prikaza. Na posebnom udaru bile su svetačke slike jer koncil tvrdi da je prava slika svetaca reprodukcija njegove kreposti, odnosno etička slika unutar vjernika, a ne bilo kakav materijalni prikaz. Progon neistomišljenika ostavio je bizantsku Crkvu praznu, veliki dio svećenstva nije podržavao odluke koncila i zbog toga su bili izopćeni iz Crkve. Također morali su biti izopćeni i oni svećenici koje su zaredili biskupi ikonoduli. Koliki je bio raspon progona ikonodula ne možemo točno procijeniti s obzirom da su suvremeni izvori rijetki, a oni kasniji manipuliraju informacijama jer dolaze od autora koji otvoreno pišu protiv politike ikonoklazma. Slobodno se može zaključiti da su Konstantinovi naponi iskorjenjivanja prakse štovanja ikona bili neuspješni. Konstantin je morao smaknuti veliki broj državnih i crkvenih dužnosnika koji su se protivili njegovoj politici. Ispostavilo se da nije bilo dovoljno dobiti samo prividno odobrenje crkvenih redova kako bi se ikonoklastička politika integrirala u društvo. Od svih državnih službi Konstantin je na najviše podrške naišao u vojsci iako je prije toga morao smaknuti nekoliko stratega. Vojnici su se obično vodili za svojim uspješnim generalima, pa je samo ikonodulske generale trebalo zamijeniti s onima koji podržavaju ikonoklazam.⁴⁴ Dio bizantskog društva koji se najviše odupirao ikonoklazmu su bili monasi. Šezdesetih godina osmog stoljeća njihova

⁴¹ Hussey, str. 40.

⁴² Hussey, str. 41.

⁴³ Ostrogotski, str. 102.

⁴⁴ Hussey, str. 41.

borba protiv ikonoklazma dosiže svoj vrhunac kada se opozicija okupila oko opata Stjepana Mlađeg s Auksencijeva brda.⁴⁵ Konstantin nije uspio prisiliti pobunjenike da se podrede njegovoj odluci o zabrani štovanja ikona, pa je slomio otpor ubojstvom Stjepana 767. godine. Od tada život u Bizantu za monahe postaje pravi pakao, progoni monaha su bili aktualni u cijelom Carstvu, a najviše maha uzeli su u Maloj Aziji koljevci ikonoklazma. Progoni monaha nam također mogu ukazati na rasprostranjenost ikonoklazma u Carstvu. Prateći njihova izbjeglištva možemo zaključiti je li ikonoklazam imao odjeka u provincijama. Iz Života Stjepana Mlađeg možemo iščitati da je bilo važno otići što dalje od Carigrada. Prema ovoj biografiji najsigurnija mjesta su bile morske obale Južne Italije i sjevernog Crnog mora.⁴⁶ Samostani su bili zatvarani ili pretvarani u različite javne zgrade čiji je vlasnik postala sama imperijalna institucija zbog čega je progon monaha donio i određeni stupanj ekonomske dobiti. Unatoč tome monasi su prvenstveno bili progonjeni zbog upornosti da ne napuste štovanje ikona i ne shvaćanja njihovog svjetonazora i načina života. Konstantin je s vremenom postajao sve radikalniji, a kulminaciju doživljava zabranom štovanja Bogorodice.⁴⁷ Koliko Bizant nije prihvatio Konstantinovu radikalnu ikonoklastičku politiku, pokazuje da je odmah nakon njegove smrti 775. godine cijeli pokret ubrzano počeo jenjavati. U godinama carevanja nije mu pomogla samo strahovlada i teror da nametne svoja ikonoklastična uvjerenja već i činjenica da u Bizantu nije postojao društveni sloj koji bi se aktivno i uspješno mogao oduprijeti carevoj volji. Još nije postojala moćna elita ili dominantna društvena klasa neovisna o caru i zasigurno ni jedna grupa dovoljno jaka unutar sekularne Crkve i civilnog društva općenito koja bi mogla biti jasna i čvrsta opozicija caru.⁴⁸ Postoji problem s manjkom izvora koji su nastali tijekom samog razdoblja i koji bi bili pisani s ikonoklastične točke gledišta. Vjerojatno je da nametanje ikonoklazma nikad nije bilo tako duboko i uspješno kako će ikonodulska opozicija u devetom stoljeću tvrditi.

⁴⁵ Ostrogotski, str. 103.

⁴⁶ Hussey, str. 42.

⁴⁷ Ostrogotski, str. 103.

⁴⁸ Brubaker i Haldon, str. 198.

OBNOVA ŠTOVANJA IKONA

Godine nakon smrti Konstantina V. obilježavaju politički prevrati, te nedostatak jakih carskih osoba kao što su bili on i njegov otac Lav III. Naslijedio ga je sin Lav IV. koji je vladao samo pet godina kada je nastupila njegova rana smrti i na prijestolje dovela sina Konstantina VI. u dobi od deset godina. Vrlo mladi car nije mogao sam voditi Carstvo te je njegovim suvladarom postala majka Irena. Irena je imala veće ambicije od toga da bude sinov zaštitnik, ciljala je ostvariti apsolutnu vlast u Bizantskom Carstvu. Njeno favoriziranje ikonodula i pravovjerja dolazi od težnje da zadobije carski autoritet kakav su uživali prethodnici.

Zbog više od pola stoljeća vladavine ikonoklazma kao službene imperijalne politike ponovno uvođenje štovanja ikona moralo se uvesti sporo i oprezno. Najvažnije državne i crkvene osobe pristale su uz ikonoklazam zbog vlastitih uvjerenja ili pod prisilom politike. Prvi poduzeti korak bila je smjena ikonoklastičkog patrijarha Pavla koji je 784. godine zamijenjen dotadašnjim Ireninim tajnikom Tarazijem. Irena je sada bila sigurna da neće postojati jaka opozicija koja bi imala legitimitet da se usprotivi ponovnoj obnovi ikona, te je pripremljeno povoljno tlo za planiranje koncila koji će opozvati odredbe ikonoklastične sinode iz 754. godine. Svoje planove Irena je objavila i tadašnjem papi Hadrijanu koji je pozdravio njenu odluku u nadi da će se jaz između Zapadne i Istočne Crkve ponovno smanjiti. Ikonoklazam je narušio odnose Rima i Carigrada, te je već godinama prvi saveznik Svete Stolice Franačka.⁴⁹ Osjećalo se da utjecaj Bizanta u europskoj politici slabi, a ponovna uspostava štovanja svetih slika za Bizant je značila povoljniju vanjskopolitičku situaciju. Papa je poslao svoje izaslanike, kao i istočni patrijarsi koji su također pozdravili obrat na pravovjerje. Prvi pokušaj provedbe ideje o koncilu u djelo dogodio se 31. srpnja 786. godine u Apostolskoj crkvi u Carigradu. Događaj je prekinut upadom gradskih vojnih postrojbi koje su bile odane ikonoklazmu i Konstantinu V. Bilo je jasno da Irena kao carica nema podršku vojske i bilo ju je uopće vrlo teško očekivati.⁵⁰ Upravo zbog toga će se još više ustrajati na novom koncilu kako bi carica dobila podršku crkve na čelu s patrijarhom koja je mogla zamijeniti onu vojnu. Pobunjenici su poslani u Malu Aziju i zamijenjeni ikonodulskim postrojbama iz Trakije.⁵¹

Sedmi ekumenski koncil održan je u Nikeji od 24. rujna do 13. listopada 787. godine. Bio je to zadnji ekumenski koncil koji će priznati Istočna Crkva.⁵² Prvenstvena zadaća sinoda bila je ukinuti odluke Konstantinovog koncila iz 754. godine. Taj koncil je ocijenjen skoro kao

⁴⁹ Brubaker, str. 60.

⁵⁰ Humphreys Mike, A Companion to Byzantine Iconoclasm, Brill, Boston, 2021., str. 371.

⁵¹ Ostrogotski, str. 105.

⁵² Ostrogotski, str. 106.

zločinačko djelo kojem je prekinuta duga kršćanska tradicija štovanja ikona. Koncil iz 787. godine je prvi slučaj ozakonjivanja štovanja ikona i pokazuje carski pogled na spomenutu praksu razvijenu među običnim vjernicima. Novi patrijarh Tarazije vodi rasprave i svjestan je da Sveto pismo ne podržava štovanje ikona, ali je naglašavao važnost ikona u crkvenoj tradiciji i čuda koje su nadvodno ikone proizvele. Kult slika je uključivao geste, klečanje s čelom prema zemlji i ljubljenje, kao i druge prakse poput paljenja tamjana i rasvjete.⁵³ Sedmi ekumenski koncil je zapravo prvo službeno i zakonski propisano mišljenje Crkve o ovoj tradiciji. Osim na snazi tradicije pobijanje odluka koncila u Herakleji se temeljilo na božanskoj prisutnosti i vidljivosti utjelovljenja.⁵⁴ Osnova teze temeljila se na tome da je Krist viđen na zemlji i da prema tome postoji njegov ljudski oblik koji se može prikazivati. Odbijanje prikazivanja Krista bilo bi odbacivanje funkcije utjelovljenja koja je jedna od temelja kršćanske religije. Tarazije je bio spreman ujediniti pravoslavnu zajednicu, propagirao je da će se obnova ikona pozitivno odraziti na ekumensko jedinstvo.⁵⁵ Unatoč želji za jedinstvom, Sedmi ekumenski koncil podijelit će bizantsko svećenstvo na dvije suprotstavljene frakcije; zelote i političare.⁵⁶ Zeloti su bili radikalna monaška frakcija koja se strogo držala kanonskih crkvenih propisa dok su političari njegovali fleksibilnost vjerskog tumačenja koja im je omogućavala da se prilagode trenutnoj političkoj situaciji. Jasno je da je na ovom koncilu pobijedila frakcija političara prvenstveno zbog toga što je i prije samog sinoda dopušteno da patrijarhom postane osoba koja potiče iz državnih, a ne crkvenih službi.

Ponovno postavljanje ikona sigurno je imalo odjeka u bizantskom društvu. Koliko je bio pozitivan ne možemo znati. Kasniji autori devetog stoljeća sugeriraju da se narod obradovao, no takvu tezu treba preispitati s obzirom da je cijela jedna generacija ljudi živjela u ikonoklastičnom okruženju.⁵⁷ Vjerojatnije je od općeg oduševljenja da su reakcije bile podijeljene s obzirom na to u kakvom je okruženju određena populacija vjernika odgojena. Koncil nije ponudio odgovore na teološka pitanja i dao najbolje objašnjenje za kršćanska učenja već je dodatno zakomplicirao situaciju. Od svih biskupa se tražilo da napuste ikonoklastička načela ili im se prijetilo isključenjem iz Crkve.⁵⁸ Mijenjanje prakse značilo je da isti biskupi koji su vjernicima objašnjavali da je klanjanje pred ikonama idolopoklonstvo sada moraju njihovo štovanje propagirati kao pozitivan čin. Sedmi ekumenski koncil nipošto ne označava

⁵³ Humphreys, str. 372.

⁵⁴ Brubaker, str. 61.

⁵⁵ Brubaker, str. 60.

⁵⁶ Ostrogotski, str. 106.

⁵⁷ Humphreys, str. 373.

⁵⁸ Ostrogotski, str. 105.

kraj religijskih i političkih problema u Bizantskom Carstvu, upravo suprotno pogoršao ih je. Carica Irena je ovaj koncil iskoristila kao utemeljenje i prezentaciju svoje moći što će je dovesti u borbu za prevlast s odraslim Konstantinom VI. Ikonoklasti će nakratko u njemu potražiti sigurnu luku, no mladi car će se pokazati odviše nesprenim da obnovi njihova načela.⁵⁹

⁵⁹ Ostrogotski, str. 107.

POSljednja ETAPA IKONOKLAZMA

Ponovna uspostava ikonoklazma je omogućena vanjskopolitičkim faktorima. Naime papa je Karla Velikog 800. godine okrunio za cara. Bizant je takva odluka pape opravdano uznemirila jer prema njihovu mišljenju, ali i prema tradiciji, Bizantsko Carstvo je jedini nositelj baštine Rimskog Carstva. Bojazan da bi Franačka mogla preuzeti tu titulu bila je opravdana s obzirom da se radi o najutjecajnijem europskom kraljevstvu. Bizant je shvatio da su savezništva na zapadu ozbiljno oslabila i da su gotovo ne postojeća što se preslikalo na carsku politiku prema religiji koja je postala slobodnijom. Novi car Lav V. Armenac bio je štovatelj velikih ikonoklastičkih careva prošlosti Lava III. i Konstantina V. Započeo je novo razdoblje ikonoklazma nakon što je uspio poraziti bugarskog poglavara Kruma 814. godine.⁶⁰ Pobjede Bugara i Arapa pripisao je božjem gnjevu zbog obnavljanja ikona i svete slike su još jedanput proglašene herezom. Zapravo je pravi motiv ponovne uspostave ikonoklazma bio da se skrene pažnja s teritorijalnih gubitaka Carstva i prijetećih vanjskih opasnosti.⁶¹ Tadašnji patrijarh Nikefor dobio je naređenje od cara da se ikone koje se mogu dotaknuti i poljubiti uklone što je patrijarh odbio.⁶² Nikefor je ikone objasnio kao tradiciju koju je Crkva naslijedila od crkvenih otaca i kako ista mora biti poštovana. Njegovi stavovi stajali su ga titule, te je njegovom smjenom car dobio slobodu djelovanja. Prvi izbor Lava za carigradskog patrijarha bio je Ivan Gramatičar, vođa novog ikonoklastičkog vala koji je radio na pripremi rasprava za budući koncil. Međutim radilo se o mladom teologu koji nije bio dobro prihvaćen u toj ulozi. Ubrzo nakon Uskrsa 815. godine održana je sinoda kojom je odbačen Sedmi ekumenski koncil i ponovno su prihvaćene ideje koncila iz 754. godine.⁶³

Za razliku od koncila na koji se referiraju, zaključci ove sinode bili su puno blaži i zapravo ocrtavaju karakter pokreta ikonoklazma u 9. stoljeću. Car i njegove pristaše predstavili su pomirljivu poziciju; slike nisu smatrane idolima, ali prema njima se trebalo odnositi s oprezom. Glavni argument protiv ikona je da navode običnog promatrača u situacije pri kojima bi one dobile obožavanje rezervirano za Boga. Uništavanje slika nije spomenuto, iako je ono u akciji bilo neizbježno. Krivnja za ponovnu obnovu ikonodulstva pripisana je slabim carskim autoritetima nakon Lava III. i Konstantina V.⁶⁴ Posebna pažnja se posvetila i obredima koji uključuju ikone, a čije je prakticiranje najstrože zabranjeno. Pomirljivi ton cijelog koncila

⁶⁰ Ostrogotski, str. 119.

⁶¹ Louth Andrew, *Greek East and Latin West : the church, AD 681-1071*, St. Vladimirs Seminary Press, Crestwood, 2007, str. 128.

⁶² Louth, str. 123.

⁶³ Ostrogotski, str. 120.

⁶⁴ Brubaker i Haldon, str. 373.

zapravo je pokušaj da se zadobiju nove pristaše pokreta i da se osigura bolja prihvaćenost. Naime, Lav V. nije bio car koji je uživao moć i zakonodavni uspjeh kao ikonoklastički carevi 8. stoljeća te je stoga morao prilagoditi svoje stavove široj javnosti. Njegov položaj odražava položaj ikonoklastičke misli u 9. stoljeću koja je nesigurna i nametnuta bez čvrstih temelja.

Sljedeća dva cara se također nisu iskazala na planu održavanja ikonoklastičke misli. Za Mihaela II. ne možemo reći ni da ga je cijeli spor zanimao s obzirom da je u doba svoje vladavine doživio građanski rat protiv maloazijskog uzurpatora Tome koji je donekle imao religijsku pozadinu, međutim spor nije bio centar sukoba već posredno sredstvo u borbi za vlast. Mihael je bio prikriveni ikonoklast koji se nije htio baviti vjerskim pitanjima i najstrože je zabranio sve rasprave o problemu štovanja slika.⁶⁵ Toma je imao veliku potporu tadašnjeg kulturološki i religijski različitog stanovništva Male Azije, ali i ikonodula jer je bio otvoreni zagovornik pravovjerja. Svoj pokret osnovao je na etničkim, religijskim i socijalnim suprotnostima u odnosu na cara. Toma je naposljetku došao pred Carigrad 821. godine i organizirao opsadu koja je nakon godine dana konačno slomljena.⁶⁶ Pod Mihaelovim sinom Teofilom ikonoklazam će doživjeti svoj posljednji uspon. Teofil je bio učenik Ivana Gramatičara kojeg će postaviti svojim patrijarhom i kao takav od ranih dana je bio izložen ikonoklastičkom učenju. Pod ovim carem započinje posljednji progon ikonodula koji, iako krvoločan, nije bio djelotvoran. Ikonoklazam se više nije mogao proširiti izvan prijestolnice, u 9. stoljeću jednostavno nije imao odjeka da ponovno postane državni vjerski pravac. Kada je Teofil preminuo 842. godine, ikonoklastički pokret se u potpunosti ugasio s obzirom da nije bilo adekvatnog nasljednika jer je Teofilov sin još bio malo dijete. Godine Teofilovog sina nisu jedini razlog propasti ikonoklazma. Pokret jednostavno nije imao više snažne careve ni jaku crkvenu podlogu koja bi pomogla u njegovu učvršćivanju. Pravovjerje odnosno ikonodulstvo je slavilo pobjedu, te će se ikonoklastička epizoda u bizantskoj povijesti predstavljati kao najgore povijesno razdoblje Istočne Crkve.

⁶⁵ Ostrogotski, str. 121.

⁶⁶ Ostrogotski, str. 122.

ZAKLJUČAK

Bizantski ikonoklazam je samo odraz svih političkih, religijskih i društvenih problema koji su stoljećima mučili Carstvo. Prvenstveno su ga potakli carevi koji su kroz problem štovanja slika vidjeli priliku za uspostavljanjem vlastitog carskog autoriteta. Ikonoklazam je omogućio carevima da se postave kao najviši predstavnici božanskog autoriteta na zemlji, te da Istočnu Crkvu uspiju podčiniti svojim političkim ciljevima. U 8. stoljeću taj se plan uspješnije realizirao jer su postojali jaki carevi Lav III. i Konstantin V. pa je i samim time pokret ikonoklazma bio jači, te je skoro uništena tradicionalna praksa štovanja ikona u pravoslavlju. Sličan proces se zbio u 9. stoljeću, no nije mogao ostvariti puni potencijal zbog puno nestabilnije političke situacije u kojoj se Bizansko Carstvo našlo. Carevi jednostavno nisu mogli uvjeriti bizantsko svećenstvo, Istočnu Crkvu i širu populaciju Carstva u svoji autoritet u odnosu na crkvena pitanja. Ikonoklazam je udaljio Bizant od Zapada, oslabljeni su već otprije loši odnosi sa Svetom Stolicom koja novog saveznika pronalazi u Franačkoj koja postaje čime se neposredno oslabio vanjskopolitički utjecaj Bizanta u Europi. Ikonoklazam je bio loše razdoblje za Bizant, no ne zbog teološkog aspekta već zbog toga što je oslabio Carstvo na svim poljima koja su mu bila potrebna za njegov opstanak.

LITERATURA

Brubaker Leslie, *Inventing Byzantine Iconoclasm*, Bloomsbury Academic, London, 2012.

Brubaker Leslie, Haldon John, *Byzantium in the Iconoclast Era (ca 680–850): A History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

Humphreys Mike, *A Companion to Byzantine Iconoclasm*, Brill, Boston, 2021.

Hussey Joan Mervyn, *Oxford History of the Christian Church: The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford University Press, Oxford, 1990.

Louth Andrew, *Greek East and Latin West : the church, AD 681-1071*, St. Vladimirs Seminary Press, Crestwood, 2007

Ostrogorski Gregorije, *Povijest Bizanta, 324. - 1453.*, Golden marketing - tehnička knjiga, Zagreb, 2006.